

УДК 159.923.2

РЕФЛЕКСИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ РЕФЛЕКСИВНОГО ДОСВІДУ НА ОСОБИСТІСНОМУ РІВНІ

Савченко О.В., к. психол. н., доцент,
докторант кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті автор перевіряє трикомпонентну модель рефлексивного досвіду особистості, що поєднує рефлексивний потенціал, рефлексивну компетентність і процесуальні складові, доводить, що рефлексивна компетентність – важлива внутрішня умова організації всієї системи рефлексивного досвіду та системи рефлексивних ресурсів як її складової.

Ключові слова: рефлексивний досвід, рефлексивна компетентність, рефлексивний потенціал, рефлексивна активність.

В статье автор проверяет трехкомпонентную модель рефлексивного опыта личности, интегрирующую рефлексивный потенциал, рефлексивную компетентность и процессуальные составляющие, доказывает, что рефлексивная компетентность – важное внутреннее условие организации всей системы рефлексивного опыта и системы рефлексивных ресурсов как ее составляющей.

Ключевые слова: рефлексивный опыт, рефлексивная компетентность, рефлексивный потенциал, рефлексивная активность.

Savchenko O.V. THE REFLECTIVE COMPETENCE AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE ORGANIZATION OF A REFLECTIVE EXPERIENCE AT THE PERSONAL LEVEL

In the article the author verifies the three-component model of the personality's reflective experience that integrates the reflective potential, the reflective competence and the procedural components, proves that the reflective competence is an important factor of the internal organization of the system of the reflective experience and the system of the reflective resources as a part of it.

Key words: reflective experience, reflective competence, reflective potential, reflective activity.

Постановка проблеми. Рефлексивність як загальна здатність особистості бути «спостерігачем» щодо власної діяльності з метою переосмислення свого особистісного досвіду забезпечує суб'єкта засобами долання внутрішніх і зовнішніх перешкод, що виникають у процесі його життєдіяльності. Ця здатність формується й розвивається в процесі надбання суб'єктом рефлексивного досвіду (досвіду практичного рефлексування). Проблема аналізу цієї форми досвіду стає все актуальнішою внаслідок її зв'язку з важливими питаннями підтримки психічного здоров'я особистості, її працездатності й конкурентоспроможності, розвитку та реалізації особистісного потенціалу особистості в складних соціально-економічних умовах сьогодення.

Рефлексивний досвід ми розглядаємо як відкриту динамічну систему, що забезпечує розгортання ментального простору, у межах якого відбувається постановка й вирішення рефлексивного завдання за рахунок мобілізації рефлексивного потенціалу особистості, реалізації різних форм рефлексивної активності, актуалізації елементів рефлексивної компетентності. У запропонованій нами моделі рефлексивного досвіду було визначено три структурні компоненти, кожен із яких виконує функ-

цію, необхідну для підтримання цілісного функціонування досвіду як системи. Отже, рефлексивна компетентність як система сформованих рефлексивних здібностей здійснює управління процесами розгортання досвіду через контроль і регуляцію; рефлексивний потенціал як система індивідуально-психологічних властивостей особистості, що забезпечують підтримання стабільності рефлексивної активності, виконує ресурсне та інформаційне забезпечення активності; процесуальні складові як форми внутрішньої активності суб'єкта забезпечують реалізацію функціональних ефектів. Рефлексивний досвід може функціонувати на трьох рівнях (когнітивному, метакогнітивному, особистісному) залежно від рівня складності завдання, яке вирішує суб'єкт. Особистісний рівень рефлексивного досвіду забезпечує вирішення рефлексивних завдань за рахунок зміни внутрішньої позиції, що дає змогу суб'єкту розв'язати внутрішню протиріччя проблемно-конфліктної ситуації, зробити власну «Я-концепцію» предметом аналізу. Припускаємо, що рівень сформованості рефлексивної компетентності є важливою внутрішньою умовою організації на особистісному рівні всієї системи рефлексивного досвіду та окремих її складових.

Постановка завдання. Метою статті є визначення характеру впливу рівня сформованості рефлексивної компетентності на особливості організації особистісного рівня рефлексивного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще за радянських часів розпочалося дослідження характеру формування й функціонування особистісного досвіду як цілісної системи, що забезпечує єдине тло розгортання психічних процесів і функцій (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн та інші автори). Традиція аналізу досвіду як системи психологічних утворень, функціонування яких забезпечує активізацію ментального простору, що стає динамічним внутрішнім планом розумової й практичної діяльності суб'єкта, сформувався у працях дослідників когнітивного напрямку (О.Ю. Артемьевої, В.Ф. Петренка, М.О. Холодної, О.Г. Шмельова та інших).

Багато вчених (Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, О.Ю. Артемьева, О.М. Лактіонов, Н.В. Чепелева, Ю.М. Швалб та інші) пов'язали процеси формування й розвитку системи особистісного досвіду суб'єкта з поширенням його здатності усвідомлювати та осмислювати події свого життя. Згадуються слова Б.Г. Ананьева: «Потрібне накопичення досвіду безлічі подібних розумінь себе суб'єктом поведінки й реалізації їх у поведінці для того, щоб ставлення до себе перетворились на властивості характеру» [1, с. 266]. Н.В. Чепелева підкреслювала важливість інтерпретації подій для розвитку системи особистісного досвіду, оскільки саме в процесах визначення та вибудовування смислу подія життя «згортається», що створює умову для розуміння себе, представлення своєї позиції іншим. Через створення текстів, у яких відображаються зовнішні й внутрішні життєві події, особистість «конструює у власному смислового просторі певну ієрархію життєвих смислів, що структурують і впорядковують її індивідуальний життєвий досвід» [8, с. 57]. Функція особистісного досвіду, на думку О.М. Лактіонова, полягає в накопиченні та використанні інтерпретаційних комплексів, які «дозволяють оцінювати себе, інших, явища й події в зовнішньому світі, визначати та корегувати власну поведінку й особистісне зростання» [6, с. 121].

Рефлексивний досвід як самостійна форма особистісного досвіду став предметом досліджень у роботах педагогічного (О.І. Герасимова, В.О. Мартиненко, М.Ю. Прокофьева, О.Я. Савченко та інші автори) і психологічного (А.М. Веремчук, Є.І. Ісаєв, Л.Д. Заграй, З.С. Карпенко, М.В. Савчин,

В.І. Слободчиков та інші вчені) напрямів. Однак обмежена кількість робіт із цієї теми сприяє продовженню досліджень у цьому напрямі з метою визначення особливостей організації та специфіки функціонування системи рефлексивного досвіду особистості. Як і О.Ю. Артемьева, М.О. Холодна, Ю.М. Швалб та інші дослідники, які розглядали досвід як багаторівневе утворення, ми визначаємо особистісний рівень як найвищий, на якому функціонує рефлексивний досвід та який активізується під час виникнення необхідності вирішувати складні суб'єктивні протиріччя в проблемно-конфліктних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. На особистісному рівні система рефлексивного досвіду забезпечує розв'язання рефлексивних завдань щодо самодетермінації, самопізнання, самовизначення, самопроєктування й самоздійснення. Їх вирішення пов'язане з опануванням нових прийомів і практик рефлексування, які дають змогу суб'єкту підвищити продуктивність рефлексивної активності в процесі розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій. Важливу участь у вирішенні цих завдань бере рефлексивна компетентність. Під **рефлексивною компетентністю** на особистісному рівні ми розуміємо систему сформованих рефлексивних здібностей, які забезпечують високу продуктивність інтелектуальної діяльності суб'єкта за рахунок активізації необхідних особистісних ресурсів та організації рефлексивної діяльності, спрямованої на розв'язання внутрішніх протиріч у процесі вирішення проблемно-конфліктної ситуації. Основними структурними елементами рефлексивної компетентності на цьому рівні ми вважаємо такі явища: 1) модель «Я-рефлексуючого» (інформаційний компонент); 2) систему особистісних рефлексивних умінь (інструментальний компонент); 3) систему життєвих завдань особистості на саморозвиток (оцінно-мотиваційний компонент); 4) рефлексивний стиль розв'язування внутрішніх протиріч (поведінковий компонент). Рівень сформованості цих елементів визначався за стандартизованими методиками й процедурами, представленими в авторській програмі дослідження рефлексивної компетентності [10].

Серед ресурсів, що входять до складу рефлексивного потенціалу та забезпечують рефлексивну активність на цьому рівні, ми визначили загальну «Я-концепцію» особистості (структурний складник потенціалу), смислотвірні й саморегулятивні операції (операціональні складники), особистісні цінності (мотиваційні складники), рефлексивні практики (поведінкові складники). Рі-

вень сформованості та особливості їх функціонування визначалися за методикою «Хто Я?» М. Куна й Т. Мак-Партланда, тестом смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва (модифікація методики «Ціль у житті» Дж. Крамба, Л. Махоліка), опитувальниками «Адаптивні стратегії поведінки» (АСП-1) Н.М. Мельникової та «Стиль саморегуляції поведінки» (ССП-98) В.І. Моросанової, методикою «Дослідження системи життєвих сенсів» В.Ю. Котлякова (у нашій модифікації) та авторською методикою «Рефлексивні практики».

Застосування методу дослідження автонаративів за визначеними в процесі нарративного аналізу категоріями дало змогу встановити представленість певних рефлексивних процесів як складників рефлексивної діяльності (моделювання, самодистанціювання, самодослідження, самоосмислення, саморозуміння, самовизначення позиції, переосмислення, самопроекування, самоздійснення, оцінка, антиципація, усвідомлення). Нами було виокремлено 41 параметр оцінки наративу, що дало змогу охарактеризувати такі ознаки: 1) загальні характеристики наративу як тексту; 2) характер персонажів; 3) авторську позицію щодо проблемно-конфліктної ситуації та ставлення до себе як учасника; 4) форму зображення проблемно-конфліктної ситуації; 5) особливості розповіді (логічність, наявність протиріч).

Під час визначення загального показника рівня представленості форм рефлексивної активності ми враховували найбільш суттєві параметри побудови наративу, зокрема такі:

- 1) ступінь вираження рефлексивного плану розповіді;
- 2) ступінь вираження регулятивного плану розповіді;

3) рівень викладу матеріалу (описовий, розповідний, рівень інтерпретації чи узагальнення);

4) ступінь розгорнутості опису (загальна кількість слів);

5) рівень усвідомленості дій персонажа, з яким ідентифікує себе суб'єкт;

6) ступінь вираження інтернальності в події;

7) представленість прагнення змінити себе;

8) представленість опису внутрішніх особливостей, що блокують досягнення мети;

9) тип конфлікту (зовнішній, внутрішній);

10) представленість способів розв'язання проблемно-конфліктної ситуації.

У дослідженні взяв участь 91 студент Херсонського державного університету денної форми навчання. Середній вік досліджуваних становив 19,5 року.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу, наведені в таблиці 1, показують, що рівень сформованості системи рефлексивного досвіду на особистісному рівні організації залежить від трьох внутрішніх факторів: від рівня сформованості елементів рефлексивної компетентності ($F_{\text{емп.}}=33,3$; $\alpha \geq 0,999$), від характеру організації системи рефлексивних ресурсів ($F_{\text{емп.}}=3,95$; $\alpha \geq 0,95$) та від рівня представленості форм рефлексивної активності суб'єкта ($F_{\text{емп.}}=26,95$; $\alpha \geq 0,999$).

Також результати, наведені в таблиці 1, свідчать, що саме рівень сформованості рефлексивної компетентності є значущим фактором, який визначає рівень сформованості системи рефлексивних особистісних ресурсів. У таблиці 2 наведено результати регресійного аналізу, які дають змогу визначити характер впливу елементів рефлексивної компетентності на загаль-

Таблиця 1

Результати однофакторного дисперсійного аналізу на особистісному рівні організації рефлексивного досвіду

№	Результативна ознака	Емпіричне значення за критерієм Фішера ($F_{\text{емп.}}$)		
		Компетентність як фактор	Ресурси як фактор	Активність як фактор
1	Рівень сформованості рефлексивного досвіду на особистісному рівні	33,3***	3,95*	26,95***
2	Рівень сформованості рефлексивної компетентності	-	1,59	1,72
3	Рівень сформованості системи рефлексивних ресурсів на особистісному рівні	5,35**	-	1,96
4	Рівень представленості рефлексивної активності на особистісному рівні	1,67	2,61	-

Примітка: * – емпіричне значення за критерієм Фішера є значущим при $\alpha \geq 0,95$; ** – значуще при $\alpha \geq 0,99$; *** – значуще при $\alpha \geq 0,999$.

ний рівень сформованості рефлексивного досвіду особистості.

Рефлексивна компетентність впливає на рівень сформованості рефлексивного досвіду завдяки активізації рефлексивного вміння визначати мету діяльності й встановлювати причинно-наслідкові стосунки ($\beta=0,30$; $p \leq 0,002$), діяльнісному стилю розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій ($\beta=0,21$; $p \leq 0,02$) та високому оцінюванню своїх актуальних і потенційних можливостей ($\beta=0,24$; $p \leq 0,002$). Вираження діялісного стилю в підході до розв'язування проблемно-конфліктних ситуацій свідчить про сформованість активної контактної позиції особистості щодо долання перешкод на шляху досягнення цілі. Позитивними наслідками активізації цієї позиції є висока інструментальна активність суб'єкта в застосуванні різних прийомів і стратегій, спрямованих на усунення протиріч за рахунок зміни зовнішніх факторів та обставин, визначення високих домагань щодо власної результативності, підтримання стабільного пошукового розумового процесу через залучення додаткових ресурсів і вольових зусиль. Отже, діялісний стиль дає змогу суб'єкту сформулювати активну позицію щодо перешкод, яка може здійснювати функцію контролю й регуляції щодо рефлексивної активності, перериваючи надмірне занурення суб'єкта у власний внутрішній світ, коли увага концентрується на аналізі власної «Я-концепції», а не на розгляді актуальної проблемної ситуації.

Рівень самооцінки власних ресурсів є важливим фактором ефективного функціонування системи досвіду, виступаючи формою суб'єктивного відображення власної компетентності у вирішенні певних питань. Самооцінка компетентності є одним з аспектів загальної самооцінки особистості, що визначає цілі, які ставить перед собою суб'єкт. Рівень оцінки своєї компетентно-

сті спрямовує активність особистості не на підтвердження власної значущості й цінності, а на встановлення орієнтирів для особистісного та професійного зростання. Самооцінку можна розглядати як своєрідну точку відліку, засіб активізації самоконтролю та саморегуляції [5, с. 62]. Водночас емпіричні дані, отримані в низці досліджень, свідчать, що самооцінка власної компетентності може не відповідати реальним досягненням людини та приводити до ефектів занадто високої самовпевненості. Так, у розвідках Д. Крюгера та Д. Данніга продемонстровано, що переоцінка власної компетентності більше характерна для тих суб'єктів, які мають обмежений досвід у певній галузі [15]. Є.Ю. Савін на матеріалі рішення тестових завдань і педагогічних задач експериментально довів, що судження впевненості спираються не лише на наявність конкретних знань, а й на самооцінку ступеня оволодіння цими знаннями. Упевненість під час вирішення тестових завдань підкріплювалась уявленнями про свою загальну успішність навчання, а оцінки успішності виконання педагогічних задач співвідносились із самооцінкою власного педагогічного досвіду [9]. Отже, самооцінку власної компетентності можна розглядати як фактор, що посилює чи послаблює впевненість особистості в успішності вирішення завдань та мало залежить від реального рівня досягнень, а тому викривлює уявлення особистості про власні можливості. Можна вбачати її позитивний вплив на організацію процесу розв'язання проблемно-конфліктної ситуації, оскільки вона є важливою опосередкованою ланкою, що дає змогу людині оцінювати успішність вирішення завдань у ситуаціях невизначеності, коли правильна відповідь не може бути безпосередньо відтворена з пам'яті [9, с. 206].

Рівень розвитку вміння визначати мету діяльності, встановлювати причинно-на-

Таблиця 2

Результати регресійного аналізу, які апроксимують рівень сформованості системи рефлексивного досвіду суб'єкта на особистісному рівні

№	Показник	Стандартизовані значення		Рівень похибки
		Коефіцієнт регресії	Значення ($t_{\text{темп.}}$)	
Рефлексивна компетентність				
1	Рівень самооцінки своїх актуальних і потенційних можливостей	0,24	2,83	0,006
2	Уміння визначати мету діяльності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між отриманими результатами та характером організації проблемно-конфліктної ситуації	0,30	3,26	0,002
3	Діялісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	0,21	2,30	0,02

слідкові зв'язки між отриманими результатами та характером організації проблемно-конфліктної ситуації також є важливим фактором, що визначає характер і рівень сформованості системи рефлексивного досвіду. Це вміння безпосередньо пов'язане з ефективністю застосування суб'єктом своїх інтерпретаційних операцій, які визначають смисл певних подій у системі досвіду. Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки забезпечує цілісність досвіду, пов'язуючи окремі події в єдиному логічному ланцюгу. На підставі встановленої послідовності суб'єкт може знаходити схожі причини, що привели до подібних результатів, або відстежувати певну закономірність у наслідках, що в подальшому дає йому змогу формувати припущення про майбутній розвиток подій. Так, ретельний аналіз минулого досвіду формує стійкий фундамент для визначення очікувань на майбутнє. Привнесення порядку в сприйняття хаотичних життєвих подій посилює також упевненість суб'єкта у своїй можливості контролювати їх перебіг, підкріплюючи активну позицію суб'єкта в пошуках засобів вирішення проблемно-конфліктних ситуацій. Саме через встановлення взаємозв'язку обраного засобу та характеристик ситуації, на переконання Ю.М. Швалба, відбувається накопичення індивідуального життєвого досвіду. Отримання позитивного результату посилює цей зв'язок і наділяє його особистісною значущістю через механізми інтерпретації. Такий зв'язок на регулятивному рівні свідомості починає функціонувати як певна «універсалія» й «особистісна максима», що регулює поведінку особистості на ситуативному рівні [14].

Ми з'ясували, що саме рівень сформованості рефлексивної компетентності є значущим фактором, який визначає рівень сформованості системи рефлексивних особистісних ресурсів. Уточнити характер впливу окремих елементів компетентності

на показник рівня сформованості **рефлексивних ресурсів** ми змогли завдяки результатам регресійного аналізу (див. таблицю 3). Рівень сформованості системи рефлексивних ресурсів залежить від трьох параметрів компетентності: від рівня сформованості вміння визначати мету діяльності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між отриманими результатами й характером організації проблемно-конфліктної ситуації ($\beta=0,32$; $p\leq 0,004$), від рівня актуальності життєвих завдань у сучасному стані ($\beta=0,28$; $p\leq 0,04$) та від характеру вираження деструктивно-рефлексивного стилю розв'язання проблемно-конфліктної ситуації ($\beta=0,35$; $p\leq 0,002$).

Дані кореляційного аналізу дали змогу уточнити характер впливу визначених елементів компетентності. Так, вміння визначати мету діяльності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між отриманими результатами та характером організації проблемно-конфліктної ситуації мобілізує інтернальний локус контролю «Я» в поясненні причин власної активності й отриманих результатів ($r=0,21$; $\alpha\geq 0,95$), смислотвірну операцію оцінки емоційної насиченості життя в сучасній ситуації ($r=0,25$; $\alpha\geq 0,95$), саморегулятивні операції планування діяльності ($r=0,33$; $\alpha\geq 0,99$), моделювання власної діяльності ($r=0,31$; $\alpha\geq 0,99$) і програмування дій ($r=0,46$; $\alpha\geq 0,999$), життєві сенси на самовизначення ($r=0,32$; $\alpha\geq 0,99$) та самопізнання ($r=0,25$; $\alpha\geq 0,95$). Встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки подій, людина відчуває наявність порядку, а отже, контрольованість подій, що дає їй змогу знизити рівень тривожності й збудливості. Т.М. Титаренко використала термін «псевдокаузальність» для пояснення бажання людини долати хаотичність і стихійність буття, вигадуючи «штучні причинно-наслідкові зв'язки», магичні засоби управління майбутнім [12]. Однак ця здатність дає змогу суб'єкту структурувати набутий досвід, а актуалізація операцій інтерпретован-

Таблиця 3

Результати апроксимації рівня сформованості системи рефлексивних ресурсів за показниками рефлексивної компетентності

№	Показник	Стандартизовані значення		Рівень похибки
		Коефіцієнт регресії	Значення ($t_{емп.}$)	
1	Уміння визначати мету діяльності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між отриманими результатами та характером організації проблемно-конфліктної ситуації	0,32	3,01	0,004
2	Рівень актуальності життєвих завдань на саморозвиток у сучасному стані	0,28	2,11	0,04
3	Деструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	0,35	3,24	0,002

ня подій сприяє інтеграції різних часових проміжків у єдину ланку, у якій події сьогодення є логічним завершенням дій, розпочатих у минулому, і початком втілення намічених планів, визначених домагань.

Х. Томе, автор «біографічно фундируваної когнітивної теорії особистості», стверджує, що не лише минулі події життя, а й перспективи розвитку (цілі, надії, очікування) впливають на оцінку та інтерпретацію актуальної ситуації. Операції інтерпретування минулого, теперішнього й майбутнього забезпечують відновлення втраченої або підтримку наявної гармонії внутрішнього світу людини, усунення «когнітивного дисонансу» між певними когніціями, посилення інтеграції «Я-концепції». Окрім того, цей компонент рефлексивної компетентності активізує операції, що забезпечують саморегуляцію активності суб'єкта за рахунок створення попереднього плану дій, формування адекватної моделі проблемно-конфліктної ситуації, у якій знаходять відображення як об'єктивні обставини, так і внутрішні умови, що перебувають у певному протиріччі, визначення програми поведінки, яка забезпечує певну стійкість дій суб'єкта за наявності перешкод і гнучкі зміни в алгоритмах дій за виникнення нових обставин. Активізація саморегулятивних операцій дає змогу суб'єкту свідомо регулювати перебіг власної активності, організовувати процес розв'язання проблемно-конфліктної ситуації у формі внутрішньої діяльності, спрямованої на знаходження адекватного засобу вирішення.

Важливими регуляторами рефлексивної активності суб'єкта є інтернальний локус контролю «Я» та цінності самопізнання й самовизначення. Локус контролю розглядається В.В. Століним і Д.О. Леонтьєвим як важливий параметр самосвідомості особистості, що відображає переживання її включення в діяльність або усунення від неї, «пов'язаність або незв'язаність із подіями власного життя» [2, с. 402]. Чим більше вираженим є полюс інтернальності, тим більше суб'єкт переконаний у своїй спроможності впливати на події власної життєдіяльності, тим більш активно він застосовує різні форми контролю в ході поточної діяльності. Як саме форми регуляції й засоби розв'язання обиратиме суб'єкт, залежить від його пріоритетних цінностей. Саме цінності дають змогу розв'язувати конфлікти й протиріччя, що виникають у мотиваційній сфері особистості між різними тенденціями. Ф.Ю. Василюк порівнював систему цінностей із «психологічним органом», який здійснює вимір і зіставлення мотивів за рівнем їх значущості, співвідносить індивідуальні устремління з

«надіндивідуальною сутністю» особистості [3]. Таким чином, елементи рефлексивної компетентності на особистісному рівні організації рефлексивного досвіду мобілізують ті ресурси особистості, які забезпечують зняття внутрішнього протиріччя в проблемно-конфліктній ситуації через актуалізацію особистісно орієнтованих цінностей і смислів, які дають змогу суб'єкту переосмислити певні факти життєдіяльності щодо актуальних подій сьогодення, переглянути уявлення про причини подій, визнаючи свою роль та формуючи відповідальне ставлення до наслідків, активізацію процесів саморегуляції, які забезпечують оперативну адаптацію особистості до мінливих умов, швидке опанування нових видів активності.

Високий рівень актуальності життєвих завдань на саморозвиток у сучасному стані створює умови, сприятливі для проведення оцінки емоційної насиченості життя в сьогоденні ($r=0,28$; $\alpha \geq 0,99$) і смислової інтерпретації минулого ($r=0,25$; $\alpha \geq 0,95$), для активізації саморегулятивної операції усвідомленого планування діяльності ($r=0,36$; $\alpha \geq 0,999$) та мобілізації життєвих цінностей на самовизначення для мотивування власної поведінки ($r=0,21$; $\alpha \geq 0,95$). Життєві спрямування на саморозвиток є важливими життєвими домаганнями, реалізація яких мобілізує рушійні сили особистості на постановку нових, більш складних і перспективних цілей, закріплює позитивну «Я-концепцію», сприяє розвитку особистісної зрілості [7, с. 137]. Усвідомлення й розуміння необхідності ставити перед собою та вирішувати завдання на розвиток здібностей до самопізнання, самовизначення, саморегуляції й самореалізації активізує рефлексивний потенціал особистості, особливо ті операції, які пов'язані з інтерпретацією актуальних подій та реінтерпретацією минулих дій і вчинків, що сприяє реструктуруванню системи досвіду за рахунок встановлення нових відносин між її елементами, перегляду пріоритетних принципів і понять. Інтерпретація, на думку Н.В. Чепелевої, дає змогу суб'єкту осмислювати реальний досвід (життєві ситуації, власну поведінку, за сіб взаємодії тощо), перетворювати його на структури свідомості та інтегрувати в єдину систему. Науковець вважає: «При цьому якість вираження досвіду залежить від того, наскільки людям доступні інтерпретаційні ресурси, що здатні забезпечити «рамки зрозумілості», де що, що пов'язує й узгоджує події життя» [13, с. 447].

Семіотичний, комунікативний і наративний механізми забезпечують означення, осмислення та впорядкування плінних подій, трансформування їх у систему досвіду. У ході особистісного розвитку, як ствер-

джує М.О. Лактіонов, суб'єкт з огляду на помилки й труднощі намагається сформулювати «адекватну інтерпретаційну систему», яка дасть йому змогу обирати найбільш прийнятні способи дії в різних ситуаціях. Не дивно, що саме цінності самовизначення отримують високий статус у системі цінностей людини, для якої актуальними є життєві завдання на саморозвиток, які саме вона готова вирішувати невідкладно. Операції планування забезпечують узгодження найближчої й віддаленої життєвих перспектив, упорядкування життєвих цілей за ступенем їх значущості та актуальності. Чим більш розвинені в суб'єкта операції планування власної активності, тим більш реалістичними, детальними та узгодженими з важливими цінностями й смисложиттєвими орієнтаціями є його плани на майбутнє. На підставі цих планів особистість визначає пріоритетні актуальні завдання, проектує пролонговані стратегічні цілі.

Активне застосування деструктивно-рефлексивного стилю у вирішенні внутрішніх протиріч у процесі розв'язання проблемно-конфліктної ситуації активізує стратегію адаптації, пов'язану з відходом від контакту із середовищем і зануренням у внутрішній світ ($r=0,31$; $\alpha \geq 0,99$). Таке відсторонення від зовнішніх конфліктних факторів дає змогу суб'єкту утримуватись від активних спроб вирішення проблеми, пригнічуючи цінності самовизначення ($r=-0,24$; $\alpha \geq 0,95$), не залучаючи смислотвірні операції, які дали б змогу переглянути минуле ($r=-0,29$; $\alpha \geq 0,99$) та переоцінити значущість сьогодення ($r=-0,22$; $\alpha \geq 0,95$). Пасивна внутрішня позиція суб'єкта виправдовується його впевненістю в неконтрольованості подій життя, у нездатності окремої людини певним чином впливати на результати подій ($r=-0,29$; $\alpha \geq 0,99$), що сприяє формуванню вираженої екстернальної позиції ($r=-0,22$; $\alpha \geq 0,95$). Екстернальність у поясненні причин своєї поведінки проявляється в неготовності особистості приймати відповідальність за наслідки дій, у переживанні власної безпорадності й неспроможності впливати на характер розгортання подій свого життя. Такі суб'єкти відчують труднощі у формуванні адекватних моделей самої проблемно-конфліктної ситуації та процесу її розв'язання ($r=-0,48$; $\alpha \geq 0,999$), що заважає їм швидко визначити засіб реагування, обирати адекватні програми поведінки. Причинами цього є неадекватне оцінювання значущості внутрішніх і зовнішніх умов, неспроможність суб'єкта чітко відділити свої фантазії від реальних фактів, своєчасно співвідносити отримані результати з очікуваннями. Вони часто ставлять перед собою неадекватні за

рівнем складності цілі, а неспроможність їх досягнення посилює їх упевненість у власній незграбності й невезінні, у несприятливому збігу обставин, який не дає змогу досягати успіхів. Низький рівень регулятивної гнучкості заважає їм швидко змінювати свою позицію, вносити корективи в програми дій під впливом мінливих обставин ($r=-0,23$; $\alpha \geq 0,95$).

Однак деструктивно-рефлексивний стиль позитивно впливає на загальний рівень організації системи рефлексивних ресурсів, оскільки така споглядабельна позиція не заважає суб'єкту активно реалізовувати практики рефлексування, які дають змогу щоденно здійснювати роботу зі змістом власної «Я-концепції». Чим більше виражений у суб'єкта деструктивно-рефлексивний стиль, тим частіше він застосовує практики додання тривоги ($r=0,28$; $\alpha \geq 0,99$), самовипробування й саморегуляції ($r=0,23$; $\alpha \geq 0,95$), самопроєктування ($r=0,22$; $\alpha \geq 0,95$). Ці практики дають йому змогу певною мірою опановувати тривогу та переживання, пов'язані з поразками, за рахунок фіксування того, що зроблено, і планування своїх дій на 2–3 дні, відпрацьовування навичок ефективного спілкування та впливу, використання технік, які передбачають майбутнє. Практики самопроєктування дають змогу суб'єкту не лише формувати плани на найближчий строк, а й вибудовувати певні перспективи на майбутнє, що враховують як власні уподобання, так і соціальні обмеження, які можуть ускладнити чи унеможливити їх реалізацію на практиці. Як було показано в низці досліджень, активність суб'єкта в конструюванні планів на майбутнє детермінує життєтворчу активність у теперішньому, як наслідок, обумовлює підвищення осмисленості її теперішнього, емоційної насиченості життя, результативності самореалізації [4, с. 68]. У нашому дослідженні активність суб'єкта у формуванні ближчих і віддалених перспектив дає йому змогу виокремити певні орієнтири, наявність яких упорядковує його щоденні рутинні дії, структурувати власний досвід та контролювати ефективність його використання, не активізуючи при цьому складні смислотвірні операції щодо його інтерпретації й реінтерпретації. Аналіз зроблених помилок та обмірковування декількох варіантів розвитку подій дає змогу суб'єкту готуватись до майбутніх подій, усвідомлюючи, що йому бракує гнучкості вносити зміни в програму своєї поведінки в процесі реалізації активності.

Отже, завдяки активному використанню рефлексивних практик суб'єкт збільшує простір своєї внутрішньої активності, де він відчуває себе успішнішим, та обмежує про-

яви зовнішньої активності. Усвідомлюючи недостатність розвитку своєї здатності долати труднощі, особистість із явно вираженим деструктивно-рефлексивним стилем вирішення проблемно-конфліктних ситуацій організовує для себе ситуації самовипробування й самоперевірки, до яких ретельно готується, програючи подумки різні варіанти розвитку подій, випробовуючи різні рольові позиції. У концепції О.Б. Старовойтенко визначено декілька вимірів розвитку особистості: «у світ», «у глибини», «у далечинь життя». Нереалізованість напряму «у далечинь життя» в нашому випадку певним чином компенсується спрямованістю внутрішньої роботи особистості в глибину власного «Я», що відкриває сили її суб'єктності та потенціал саморозвитку [11, с. 158]. О.Б. Старовойтенко вказувала, що людина, особливо в молодому віці, потребує часу для внутрішнього впорядкування вражень, намірів і фантазій, які стрімко наповнюють її життя. Чим більше особистість утримується від поспішного розв'язання протиріч без належного їх обмірковування й усвідомлення, чим більше накопичує та внутрішньо фіксує нерозв'язані конфлікти, які потребують її уваги й певних «Я-зусиль», тим більш стійкою стає її здатність до рефлексії [11].

Висновки. Активізація елементів рефлексивної компетентності впливає на рівень організації та характер функціонування рефлексивного досвіду на особистісному рівні через формування активної позиції суб'єкта щодо перешкод власної розумової активності, координацію окремих розумових процесів і посилення впевненості в правильності власних дій, що забезпечує самоконтроль та саморегуляцію рефлексивної активності особистості.

На особистісному рівні організації рефлексивного досвіду елементи рефлексивної компетентності здійснюють активуючий вплив на елементи системи рефлексивних ресурсів. Уміння визначати ціль своєї діяльності мобілізує операції саморегуляції, система життєвих завдань на саморозвиток активізує цінності самопізнання й самовизначення як регулятори активності суб'єкта та інтерпретаційні ресурси, що забезпечують інтеграцію елементів системи досвіду, а сформований деструктивно-рефлексивний стиль вирішення проблемно-конфліктних ситуацій посилює готовність суб'єкта працювати зі змістом своєї «Я-концепції», використовуючи рефлексивні практики й відсторонюючись від контакту із зовнішнім середовищем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Бодалев А.А. Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин, В.С. Аванесов. – СПб. : Речь, 2000. – 440 с.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических переживаний / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 240 с.
4. Гриньова О.М. Методологічний аналіз метапроекування особистості у юнацькому віці / О.М. Гриньова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія «Психологічні науки». – Чернігів : ЧНГУ, 2015. – Вип. 128. – С. 67–71.
5. Колесникова Е.И. Самооценка в структуре социально-психологической компетентности студента вуза / Е.И. Колесникова // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – 2011. – № 2. – С. 58–76.
6. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н. Лактионов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/3240/2/Koordinati.pdf>.
7. Лепіхова Л.А. Вплив досвіду на розвиток життєвих домагань молоді / Л.А. Лепіхова // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / за ред. С.Д. Максименка та ін. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 13(16). – С. 128–138.
8. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : [монографія] / за ред. Н.В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
9. Савин Е.Ю. Самооценка опытности в сфере житейской психологии как фактор уверенности в решении задач на понимание социального взаимодействия / Е.Ю. Савин // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – № 12-2. – С. 203–206.
10. Савченко О.В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : [монографія] / О.В. Савченко. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. – 286 с.
11. Старовойтенко Е.Б. Психология личности в парадигме жизненных отношений : [учеб. пособие для вузов] / Е.Б. Старовойтенко. – М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2004. – 256 с.
12. Титаренко Т.М. Потенціал подолання складних життєвих обставин / Т.М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / за ред. С.Д. Максименка та ін. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 13(16). – С. 3–13.
13. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // Загальна психологія. Хрестоматія : [навч. посібник] / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К. : Каравела, 2007. – С. 444–450.
14. Швалб Ю.М. Жизненный опыт как проблема психологии сознания / Ю.М. Швалб // Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». – 2010. – № 913. – С. 178–181.
15. Kruger J. Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments / J. Kruger, D. Dunning // Journal of Personality and Social Psychology. – 1999. – Vol. 77. – № 6. – P. 1121–1134.